

ГРАЖДАНСКОПРАВНИ АСПЕКТИ НА СЪОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ МАЛОЛЕТНИТЕ, НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ И ПЪЛНОЛЕТНИТЕ РОДИТЕЛИ

гл. ас. Мария П. Петрова, доктор по право
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“
Юридически факултет, Катедра „Гражданскоправни науки“

CIVIL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MINORS, MINORS AND AGE PARENTS

Ch. Assistant Professor Mariya P. Petrova, PHD of Law
Varna Free University „Chernorizets Hrabar“
Faculty of Law, Department of „Civil Sciences“

Резюме: Качеството „родител“ се свързва с качеството „дете“ – и двете представляват семейноправни термини, обозначаващи произхода, който се разглежда двояко: от гледна точка на родителя, т.е. от страна на лицето, от което произхожда друго лице, или от гледна точка на детето, т.е. от страна на лицето, което произхожда от друго лице. Условно родителите могат да бъдат категоризирани в три групи: малолетни, непълнолетни и пълнолетни, а също така и в две по-големи групи: ненавършили пълнолетие и навършили пълнолетие родители, а също така те могат да бъдат диференцирани с оглед на тяхната дееспособност и т.н. Изследването представлява опит да се съпоставят родителите от различните възрастови групи, като се изведат техните особени специфики в тяхното съотношение.

Ключови думи: родител, дете, малолетни, непълнолетни, пълнолетни, ненавършили пълнолетие, навършили пълнолетие.

Summary: The quality „parent” is associated with the quality „child” – both are family law terms denoting origin, which is considered twofold: from the perspective of the parent, i.e. from the side of the person from whom another person originates, or from the perspective of the child, i.e. by the person originating from another person. Conditionally, parents can be categorized into three groups: minors, minors and adults, and also into two larger groups: under-age and adult parents, and they can also be differentiated in terms of their legal capacity, etc. The research is an attempt to compare the parents of the different age groups, bringing out their particular specificities in their ratio.

Keywords: parent, child, minors, minors, adults, minors, adults.

Родителят е физическо лице, от което произхожда друго физическо лице, при това пряко, непосредствено. Между тях съществува родство по права линия от първа степен, пряка връзка. Родството има правно значение както в областта на семейноправните, така и в наследственоправните отношения. То се отразява и на редица други гражданскоправни отношения.

За целите на настоящото изследване интерес представляват родителите и конкретните особености, които произтичат от качеството „родител“ в неговите различни форми.

В зависимост от възрастта си, родителите могат да се разделят най-общо на малолетни, непълнолетни и пълнолетни. Но, според различни критерии, те могат да се диференцират още на: дееспособни, ограничено дееспособни и недееспособни лица; запрети или незапрети родители; ограничено запрети или пълно запрети родители; родители, които не са ограничени или лишени от родителски права, родители, които са с ограничени родителски права и родители, които са лишени от родителски права.

Съотношението между малолетните, непълнолетните и пълнолетните родители е твърде условно. То се основава на класификацията „малолетни“, „непълнолетни“ и „пълнолетни“ физически лица и се подчинява на критерия „възраст“, предвиден в Закона за лицата и семейството¹ (ЗЛС).

Според общите правила на този закон, за малолетни се считат физическите лица, които не са навършили четиринадесетгодишна възраст (чл. 3 от ЗЛС), за непълнолетни – физическите лица между четиринадесет и осемнадесетгодишна възраст (чл. 4 от ЗЛС), съответно – за пълнолетни се смятат физическите лица, навършили осемнадесетгодишна възраст (чл. 2 от ЗЛС). Следвайки тези общи норми, родителите могат да бъдат разделени на три категории: малолетни – ненавършили четиринадесетгодишна възраст, непълнолетни – навършили четиринадесет годишна възраст, но ненавършили осемнадесетгодишна възраст, и пълнолетни – навършили пълнолетие, или с други думи – навършили осемнадесетгодишна възраст. Приема се, че само пълнолетните родители са достигнали в своето развитие относителна зрялост, която им позволява да бъдат и родители, т.е. освен за себе си, да могат да поемат отговорност и за своите деца. В останалите случаи, на непълнолетните или малолетните родители се гледа като на незрели лица, неготови да поемат отговорност за децата си и затова обичайно те се категоризират като „деца, които гледат деца“.

От друга гледна точка, според други критерии (възраст и психично здраве, съгласно които се определя дееспособността на физическите лица), родителите могат да се диференцират на дееспособни, ограничено дееспособни и недееспособни.

Към недееспособните родители се отнасят малолетните и поставените под пълно запрещение лица. Те не могат да извършват никакви правни действия, като вместо тях действат техните законни представители – родители или настойници. Към поставените под пълно запрещение лица се отнасят както пълнолетните, така и непълнолетните лица, които поради слабоумие или душевна болест не разбират свойството и значението на своите постъпки и не могат да ги ръководят, или най-общо – които не могат да се грижат за своите работи. При пълнолетните в случая меродавен е само критерият психично здраве, а при непълнолетните – и двата критерия: възраст и психично здраве. При всички случаи тази категория родители не могат да извършват никакви представителни родителски функции поради това, че те самите са лишени от каквато и да било правно валидна воля. При това те не разполагат и с процесуалноправни правомощия, макар че в българското законодателство са предвидени някои изключения. Такива родители все пак могат да участват в административни и съдебни процедури, като изразяват мнение по въпроси, касаещи техните интереси или интересите на техните деца (например при осиновяване малолетните родители изразяват мнение). Друг е проблемът, че мнението, за разлика от съгласието, няма обвързваща административния орган или съда сила. То може да не

¹ В сила от 10 септември 1949 г. Обн. ДВ, бр. 182 от 9 август 1949 г., с посл. изм. ДВ, бр. 120 от 29 декември 2002 г.

бъде зачетено и съответният административен или съдебен акт да се разминава с или даже да противоречи на даденото от родителя мнение.

Към ограничено дееспособните родители се отнасят непълнолетните родители, които не са поставени под запрещение и пълнолетните, които са поставени под ограничено запрещение. И при тяхното категоризиране меродавни са кумулативно и двата критерия: възраст и психично здраве.

Поначало дееспособността на тази категория родители е ограничена, поради което тяхната воля не може да бъде изразявана самостоятелно и затова винаги трябва да се съпътства с волеизявлението на техните законни представители (родители или попечители). Независимо от това обаче, в редица хипотези законът им признава специална материална и процесуална дееспособност, която им дава право да извършват самостоятелно правни действия.

Така например, според Семейния кодекс² (СК), *„Припознаване може да извърши и родител, навършил шестнадесет години.“* (чл. 64, ал. 2 от СК); *„навършилото четиринадесет години дете може да оспори припознаването с писмено заявление до длъжностното лице по гражданското състояние в тримесечен срок от съобщението“* (чл. 66, ал. 1, предл. 2 от СК); непълнолетният, който твърди, че е родител на припознатия, може да оспори припознаването чрез иск, предявен в едногодишен срок от узнаването на припознаването, при което трябва задължително да съедини този иск с иск за установяване на произход (чл. 66, ал. 5 от СК).

В процесуален смисъл, непълнолетните и ограничено запретените родители могат да установят или да оспорят произхода на своето дете, или по-точно на детето, което твърдят, че произхожда от тях, – лично (самостоятелно), поради признатата им специална процесуална дееспособност по смисъла на Гражданския процесуален кодекс³ (ГПК): както в производствата по дела за гражданско състояние – по искове за установяване или за оспорване на произход и по искове за прекратяване на осиновяване (чл. 331, във вр. с чл. 319 от ГПК), така и в производствата по брачни дела *„Непълнолетните и ограничено запретените съпрузи могат сами да предявяват брачни искове и да отговарят по тях.“* (чл. 319 от ГПК). Следователно, те могат да предявяват и свързаните с брачните небрачни искове, касаещи въпросите относно местоживеенето на децата, упражняването на родителските права, режима на лични отношения и издръжката на децата (доколкото съдът разглежда съвкупно брачните и небрачните искове в производствата по делата за развод).

Непълнолетните и ограничено запретените лица обаче не могат например да бъдат осиновители (по арг. от чл. 78 от СК това могат да бъдат само дееспособни лица). Единственото изключение от общото правило може да се изведе в случай на еманципация на встъпил в граждански брак непълнолетен, който по силата на чл. 6, ал. 4 от СК се е превърнал в дееспособно лице. Или, с други думи, тогава, когато законът изисква дееспособност, а не навършена осемнадесетгодишна възраст. Така, според правилото на чл. 78 от СК, меродавна е дееспособността, а не възрастта и затова няма пречка встъпилият в брак непълнолетен да осинови дете, стига да са налице останалите предпоставки, предвидени за осиновяването.

² В сила от 1 октомври 2009 г. Обн. ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009 г., с посл. доп. ДВ, бр. 67 от 4 август 2023 г.

³ В сила от 1 март 2008 г. Обн. ДВ, бр. 59 от 20 юли 2007 г., с посл. изм. ДВ, бр. 85 от 10 октомври 2023 г.

Непълнолетните лица не могат също така да сключат брачен договор преди брака или в момента на встъпването в брак (по арг. от чл. 37, ал. 2 от СК), но те могат да сключат брачен договор непосредствено след сключването на брака, тъй като тогава вече те са се превърнали в дееспособни лица (по силата на чл. 6, ал. 4 от СК). За разлика от ограничено запретените лица, защото, докато са поставени под запрещение, те въобще не могат да сключат брачен договор – нито преди брака, нито при встъпването им в брак, нито по време на брака си (отново по арг. от чл. 78 от СК) – с встъпването в брак те не се превръщат в дееспособни лица, както непълнолетните, тъй като еманципацията е предвидена само с оглед на възрастта, а не с оглед на психичното здраве.

В този смисъл непълнолетните родители могат да договорят в брачен договор имуществени въпроси относно своите деца, докато ограничено запретените родители не могат да договорят с брачен договор никакви имуществени въпроси, касаещи децата им (включително въпроса относно издръжката на децата, по смисъла на чл. 38, ал. 1, т. 7 от СК).

Що се касае до родителските функции на непълнолетните и ограничено запретените родители, те могат да ги упражняват в пълен обем, стига да не са лишени от родителски права или когато не са с ограничени родителски права. В тези случаи родителските им задължения се запазват. При всички случаи непълнолетните (според чл. 89, ал. 1, т. 2 и по арг. от чл. 90, ал. 2, т. 2, предл. 1 от СК) дават съгласие при осиновяване на техните деца. А ограничено запретените родители дават само мнение за осиновяването на децата им (съгласно чл. 90, ал. 2, т. 2, предл. 2 от СК).

Към дееспособните родители отнасяме пълнолетните лица, които не са поставени под запрещение. Те могат да извършват самостоятелно всякакви правни действия и поради това те могат да осъществяват всички родителски функции в пълен обем, стига, разбира се, да не са с ограничени родителски права или лишени от родителски права. Но дори да се намират в последно посочените две хипотези, задълженията им се запазват в пълния си обем, доколкото само правата им са засегнати в случая.

Родителите могат да се класифицират и с оглед на други критерии: според това дали са поставени под запрещение или не: запретени или незапретени родители; според вида на запрещението: ограничено запретени или пълно запретени родители; според това дали са ограничени или лишени от родителски права: родители, които не са ограничени или лишени от родителски права, родители, които са с ограничени родителски права и родители, които са лишени от родителски права. Техните правомощия зависят от качествата, които вече бяха разгледани.

Независимо от категорията на конкретните родители и къде те попадат в теоретичните класификации и в какво съотношение се разглеждат, отношенията между всички тях и техните деца са уредени най-общо в Глава девета от СК, озаглавена „Отношения между родители и деца“. Според съдържащите се в тази глава правила, е признато, че всеки родител е носител на родителски права и задължения, без да се прави разлика по нито един от разгледаните критерии, включително не се прави разлика между родителите в зависимост от това дали те са в брак или не са в брак (чл. 122, ал. 2 от СК), нито в зависимост от това дали упражняват родителските си права и задължения заедно или поотделно – при всички случаи родителските права и задължения трябва да се упражняват в интерес на детето (чл. 123, ал. 1 от СК). Освен това родителите трябва да отглеждат и възпитават детето си по начин, който да му осигурява неговото нормално физическо, умствено, нравствено и социално развитие (чл. 124, ал. 1 от СК).

В института на настойничеството също се забелязва разликата в правомощията на родителите според това към коя категория те се отнасят. Така например, не могат да бъдат членове на настойнически съвет (включително настойници, заместник-настойници и съветници), нито попечители и заместник-попечители недееспособни лица и лица, които са лишени от родителски права (по смисъла на чл. 158, ал. 1 от СК).

Съществуват и други ограничения за малолетните и непълнолетните, съответно за недееспособните и ограничено дееспособните лица, респективно – родители, в редица други области на правото, освен в гражданското и семейното право. Но, предвид ограничения обем на настоящото изложение, се налага техният анализ да бъде представен в следващо по-задълбочено изследване по поставената тема.

В заключение трябва да се отбележи, че като цяло правната уредба не прави разлика между малолетните, непълнолетните и пълнолетните родители. Не съществуват изрични текстове, които да ограничават родителите в зависимост от тяхната възраст. Но в отделни институти на гражданското и семейното право малолетните родители се ползват с най-малко права по сравнение с непълнолетните, които имат повече правомощия, и с пълнолетните родители, които притежават пълния обем родителски права и задължения (стига те самите да не са ограничени или лишени от родителски права и доколкото самите те не са поставени под запрещение).

С други думи, в съотношението малолетни – непълнолетни – пълнолетни родители поначало само пълнолетните имат право да извършват всякакви правни действия във всички сфери на правото в защита на интересите и правата на децата си. И само те могат да понесат пълна юридическа отговорност за действията на децата си (при непозволено увреждане например). По отношение на своите деца, по-конкретно, пълнолетните родители могат да действат изцяло от името и за сметка на децата си, когато децата са малолетни, съответно – да им оказват попечителско съдействие, когато децата са непълнолетни, а по отношение на децата, които са поставени под запрещение, – те могат да бъдат техни настойници или попечители.

Трябва също така да се отчита, че малолетните и непълнолетните родители, за разлика от пълнолетните, са също деца по смисъла на законодателството ни, тъй като всяко лице, което не е навършило осемнадесет години, е дете. Именно това двояко качество на ненавършилите пълнолетие родители ги поставя в особено правно положение, което изисква изрична правна уредба, каквато към момента не е предвидена от българския законотворец.

Използвани източници:

Закон за лицата и семейството. В сила от 10 септември 1949 г. Обн. ДВ, бр. 182 от 9 август 1949 г., с посл. изм. ДВ, бр. 120 от 29 декември 2002 г.

Семеен кодекс. В сила от 1 октомври 2009 г. Обн. ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009 г., с посл. доп. ДВ, бр. 67 от 4 август 2023 г.

Граждански процесуален кодекс. В сила от 1 март 2008 г. Обн. ДВ, бр. 59 от 20 юли 2007 г., с посл. изм. ДВ, бр. 85 от 10 октомври 2023 г.

Контакти:

имейл: mariya.p.petrova@vfu.bg

адрес: каб. А–204, ул. „Янко Славчев“ № 84

к.к. Чайка, гр. Варна 9007

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“
гл. ас. д-р Мария П. Петрова